

Μακεδονικά

Τόμ. 4, Αρ. 1 (1960)

Recueil des travaux sur la protection des monuments historiques

Σ. Πελεκανίδης

doi: [10.12681/makedonika.708](https://doi.org/10.12681/makedonika.708)

Copyright © 2015, Σ. Πελεκανίδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Πελεκανίδης Σ. (1960). Recueil des travaux sur la protection des monuments historiques. *Μακεδονικά*, 4(1), 558–561. <https://doi.org/10.12681/makedonika.708>

διακοσμήσεις είναι αἱ ἀπὸ τοῦ 1311 τοιχογραφίαι τοῦ ναΐσκου εἰς τὸ χωρίον Σπηλιές τῆς Εὐβοίας (Περιοδ. Ἑλληνικά, 1, 1928, 101 κέ.). Ἀπλὴ σύγκρισις τῶν τελευταίων τούτων πρὸς τὰς σχεδὸν συγχρόνους λαμπρὰς τοιχογραφίας τοῦ παρεκκλησίου τῆς Μονῆς τῆς Χώρας εἰς τὴν Κων/πολιν, τὰς προσφάτως καθαρισθείσας (P. U n d e r w o o d ἐν Dumbarton Oaks Papers-9/10, 1956, εἰκ. 63-105 καὶ 11, 1957, εἰκ. 1 - 51) δεικνύει τὴν ἀπόστασιν, ποὺ χωρίζει τὴν ἐπίσημον τέχνην τῶν παλαιολογείων χρόνων ἀπὸ τὴν ἐπαρχιακὴν, τὴν ἐμμένουσαν εἰς τὴν παλαιὰν παράδοσιν.

Τὰ ἀνωτέρω διὰ βραχυτάτων ἐκτεθέντα μᾶς ἐπιτρέπουν, νομίζω, νὰ θεωρήσωμεν τὰς τοιχογραφίας τοῦ Γκράντατς καὶ τοῦ Ἀρίλγιε ὡς δύο κρίκους τῆς ἀλύσεως, ποὺ ἀποτελεῖ τὸ συντηρητικὸν ἐκεῖνο ρεῦμα, τὴν ὑπαρξίν τοῦ ὁποίου πιστοποιεῖ σειρὰ ὅλη μνημείων τῆς Ἑλλάδος, χρονολογούμενων ἀπὸ τοῦ 13ου μέχρι τοῦ 15ου αἰῶνος. Δὲν πρόκειται λοιπὸν οὔτε περὶ σταματήματος οὔτε περὶ δισταγμῶν ἢ ὀπισθοχωρήσεων τῆς τέχνης εἰς τὰς τοιχογραφίας αὐτάς, ὅπως ἐνόμιζεν ὁ ἀείμνηστος Millet, ὁ ὁποῖος ἀσφαλῶς θὰ διετύπωνε διαφορετικὰ τὴν γνώμην του, ἂν εἶχον περιέλθει εἰς γνῶσιν του τὰ ἀδημοσίεута τότε ἀκόμη μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος, τὰ ἀντιπροσωπεύοντα τὸ συντηρητικὸν αὐτὸ ρεῦμα.

Ἐξ ὧν ἀνωτέρω ἐλέχθησάν καθίσταται σαφὲς πόση εἶναι ἡ σημασία τῶν τριῶν συνόλων τοιχογραφιῶν, τῆς Σοπότσανι δηλαδή, τοῦ Γκράντατς καὶ τοῦ Ἀρίλγιε, τῶν περιεχομένων εἰς τὸ δεύτερον τοῦτο λεύκωμα τῶν μεσαιωνικῶν τοιχογραφιῶν εἰς τὴν Σερβίαν, διὰ τὴν ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἄρτιαν ἐμφάνισιν τοῦ ὁποίου πλεῖσται ὀφείλονται χάριτες εἰς τὸν ἐπιμεληθέντα τὴν ἔκδοσιν κ. Α. Frolow.

Α. ΕΥΓΟΠΟΥΛΟΣ

Recueil des travaux sur la protection des monuments historiques. Ἔκδ. Direction de l'Institut Fédéral pour la protection des monuments historiques. Τομ. IV - V, 1953 - 1954 (Beograd 1955).

Εἰς τὸν Γ' τόμον τῶν «Μακεδονικῶν» (Θεσσαλονίκη, 1956, σελ. 432 κέ.) ἔσχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ παρουσιάσω τοὺς τρεῖς πρώτους τόμους τοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον «Sbornik zatiste spomenika Kulture» δελτίου, τοῦ ἐκδομένου ὑπὸ τοῦ Institut Fédéral pour la protection des monuments historiques, ἐδρεύοντος ἐν Βελιγραδίῳ. Τὸ ἀνωτέρω Ἰνστιτοῦτον συνεχίζει μετὰ περισσῆς ἀποδοτικότητος τὴν γόνιμον δρᾶσιν του, ἥτις ἀντικατοπτρίζεται εἰς τὸν παρόντα τόμον IV - V. Εὐχταῖον θὰ ἦτο ἵνα ὅλων τῶν εἰς τὸν τόμον τοῦτον περιεχομένων μελετῶν ἐδημοσιεύετο περίληψις εἰς εὐρωπαϊκὴν τινα γλῶσσαν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ καθιστάμεθα πλήρως κοινωνοὶ τοῦ ἀξιολόγου περιεχομένου αὐτῶν. Ὅπως δὴποτε καὶ αἱ ὀλίγαι καὶ περιο-

ρισμέναι εἰς τὴν γαλλικὴν περιλήψει ἐξυπηρετοῦν κάπως τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν φιλομάθειαν.

Αἱ πρῶται ἑκατὸν τριάκοντα ἑπτὰ σελίδες (9 - 146) τοῦ τόμου τούτου περιέχουν τὰ πρακτικά τοῦ κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1953 συνελθόντος εἰς Σπάλατον Συνεδρίου τῶν ἐκπροσώπων τῶν ἐπὶ μέρους Ὑπηρεσιῶν Ἀναστηλώσεως Ἱστορικῶν Μνημείων τῶν Δημοκρατιῶν τοῦ Γιουγκοσλαβικοῦ Κράτους. Δὲν θὰ ἦτο ὑπερβολή, ἐὰν ἡ τοιαύτη περὶ τὰ ἱστορικά καὶ ἀρχαιολογικά μνημεῖα στοργὴ ἐξακarakterίζετο ὡς σπανία, ἂν ὄχι πρωτοφανής, τιμῶσα ἀναμφιβόλως καὶ τὸ δίδον τὰς κατευθύνσεις Κεντρικὸν Ἰνστιτούτον, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐπὶ μέρους σχετικὰς ὑπηρεσίας. Ἐκ τῆς πληθύος καὶ τῆς ποιτικίας τῶν ἀναπτυχθέντων κατὰ τὴν πενθήμερον σύνοδον θεμάτων καταδεικνύεται ἡ σοβαρότης, μὲ τὴν ὁποίαν ἀντιμετωπίζονται τὰ πολλαπλὰ καὶ πολύμορφα ἀναστηλωτικά καὶ ἄλλα προβλήματα συντηρήσεως τῶν ἱστορικῶν μνημείων.

Ἐπὶ τῶν θεμάτων τούτων ἀξιόλογοι εἶναι αἱ παρατηρήσεις τοῦ Milan Prelog, διευθυντοῦ τοῦ Ἰνστιτούτου ἀναστηλώσεως τοῦ Zagreb, τοῦ Boris Gipan, ἀρχιτέκτονος, διευθυντοῦ τοῦ αὐτοῦ Ἰνστιτούτου τῶν Σκοπίων καὶ τοῦ καθηγητοῦ Ἀλέξ. Deroko, ὁ ὁποῖος εἰδικῶς ἐπέμεινεν ἐπὶ τοῦ σημείου τῆς προστασίας τῆς ἀρχαίας πολεοδομικῆς μορφῆς ὀρισμένων παλαιῶν πόλεων, ὅπως τοῦ Dubrovnik, Trogir, Pec', Mitrović'a καὶ ἰδιαίτερος τῆς Πριστίνης, τῆς Πρισερένης, τῆς Ἀχρίδος, τῶν Βελεσσῶν, τοῦ Κρουσόβου κ. ἄ. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ὁ Deroko παρατηρεῖ διὰ τὴν Πριστίναν ὅτι «οἱ πολεοδόμοι κατέστρεψαν τὸ ἥμισυ τῆς παλαιᾶς πόλεως καὶ τὰς χαρακτηριστικὰς παλαιὰς ὁδοὺς. Ἀνέμιξαν, λέγει, τὰ σπίτια, τὰ δοῦξα, τὰς στέγας τῶν καὶ τοὺς μιναρέδες τῶν τεμενῶν μὲ πελώρια κτήρια τῆς τελευταίας μόδας, δημιουργήματα τῶν μαθητῶν τοῦ Le Corbusier» (σελ. 129). Δυσάρεστον εἶναι τὸ φαινόμενον, τὸ ὑπὸ τοῦ Deroko περιγραφόμενον, καὶ αἰσθανόμεθα τὸν πόνον τοῦ Σέρβου συναδέλφου, ὅταν βλέπωμεν ὅτι καὶ εἰς τὸν τόπον μας ὄχι μόνον διὰ τὰς ἄλλας, δευτερευούσης σημασίας, πόλεις δὲν λαμβάνεται οὐδεμία μέριμνα, ἀλλὰ καὶ πόλεις ὡς ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ Βέροια, ἡ Καστοριά, ἡ Καλαμπάκα, τὰ Ἰωάννινα κ. ἄ. καθημερινῶς καταστρέφονται, διότι οὐδεὶς ἔχει τὸ θάρρος καὶ τὴν τόλμην νὰ προβάλῃ ἄρνησιν εἰς τὴν ἀδηφαγίαν τῶν ἰσχυρῶν, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἡ καθ' ἡμέραν αὐξανομένη ἔφεσις πλουτισμοῦ ἀφαίρει καὶ συνειδησὶν καὶ σεβασμὸν πρὸς τοὺς καλλιτεχνικοὺς καὶ ἄλλους θησαυροὺς τῆς ἱστορίας.

Τὸν Deroko συμπληροῖ ὁ ἀρχιτέκτων Krunic', ὁ ὁποῖος προσθέτει ὅτι ἡ προστασία τοῦ κράτους δὲν πρέπει νὰ περιορισθῇ εἰς μεμονωμένα μνημεῖα ἢ εἰς τμήματα τινὰ πόλεων, ἀλλὰ νὰ περιλάβῃ καὶ μεγαλύτερα σύνολα, καὶ πόλεις ὁλοκλήρους. Οὕτω μόνον εἶναι δυνατόν, προσθέτει, νὰ περισωθῇ ὁ ἐθνολογικὸς (λαογραφικὸς) πλοῦτος (σελ. 129).

Πάντα, ἄρθρα, μελέται, ἀνακοινώσεις εἰς τὸ ἀνὰ χεῖρας δελτίον, εἶναι ἄξια πολλοῦ λόγου, ἰδιαιτέρως ὅμως θὰ ἐπεθύμουν νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχὴν τῶν ἐνδιαφερομένων εἰς τὰς ἀκολούθους μελέτας καὶ ἀνακοινώσεις — ἐκθέσεις περὶ τῶν νέων ἐργασιῶν.

1.— Arch. Slobodan M. Nenadovic', Travaux de conservation au monastère de Studenica. (271 - 286).

Ὁ πολύπειρος οὗτος ἀναστηλωτὴς — ἀρχιτέκτων εἰς τὸ ἀνωτέρω ἄρθρον του, ἀφοῦ ἐν ἀρχῇ ἐξετάζει τὸ ἱστορικὸν τῶν ἐκάστοτε ἐπισκευῶν τοῦ καθολικοῦ τῆς Παναγίας τῆς Μονῆς τῆς Studenica, ἐν συνεχείᾳ ἐκθέτει λεπτομερῶς τὰς βασικὰς προϋποθέσεις τῆς ὑπὸ τὰς ὁδηγίας αὐτοῦ ἀναστηλώσεως τοῦ μνημείου, ἧτις ἤρξαντο κατὰ τὸ ἔτος 1952 καὶ ἐσυνεχίσθη καὶ εἰς τὰ ἐπόμενα δύο ἔτη. Κατὰ τὸ 1953 ἐγένοντο αἱ σπουδαιότεραι ἐργασίαι καὶ ἰδιαιτέρως εἰς τὸν τεράστιον τροῦλλον τοῦ μνημείου, ὁ ὁποῖος ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν διὰ μαρμαρίου ἐπένδυσιν ὁλοκλήρου τοῦ κτίσματος σύγκειται ἐκ πώρων λίθων καὶ πλίνθων ἐναλλὰξ διατεθειμένων. Τὸ ἀξιόλογον τοῦτο ἄρθρον συνοδεύεται ὑπὸ πλήθους φωτογραφιῶν καὶ σχεδίων. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν ἀνωτέρω ἐργασιῶν ἐγένετο καὶ ἡ ἀπομάκρυνσις ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν τοίχων τοῦ μνημείου τῶν νεωτέρων τοιχογραφιῶν, τῶν ἐκτελεσθεισῶν κατὰ τὸ ἔτος 1846 ὑπὸ τοῦ Samuilo Rakic'. Διὰ τῆς ἐργασίας ταύτης ἤλθον εἰς φῶς αἱ παλαιαὶ τοιχογραφίαι, σύγχρονοι τοῦ μνημείου, τῶν ὁποίων δείγματα δημοσιεύοντα εἰς τὸ αὐτὸ περιοδικὸν ἐν σελ. 327 κέ. εἰκ. 24, 25, 26.

2.— Arch. Boris Cipan, Protection des monuments de la R. P. de Macédoine. (311 - 326).

Αἱ σπουδαιότεραι τῶν ἐργασιῶν τούτων ἐγένοντο εἰς τὴν Ἀχρίδα καὶ ἰδιαιτέρως εἰς τρία ἐκ τῶν κυριωτέρων μνημείων αὐτῆς, τὴν Ἀγ. Σοφίαν, τὸν Ἀγ. Κλήμεντα καὶ τοὺς Ἀγ. Κωνσταντῖνον καὶ Ἑλένην.

Ἰδιαιτέρας σημασίας εἶναι αἱ ἐργασίαι εἰς τὴν Ἀγ. Σοφίαν, περὶ τῶν ὁποίων καὶ ἄλλοτε (Μακεδονικά Γ', 1953-1955, 439) ἔδωσα περιεκτικὴν ἐκθεσιν. Ἐνταῦθα ἐπιθυμῶ νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχὴν τῶν ἐνδιαφερομένων ἐπὶ τῶν ἐργασιῶν ἀναστηλωσέως, αἱ ὁποῖαι ἔνεκα τῆς καταστροφῆς τοῦ μνημείου ἄλλοτε θὰ ἐθεωροῦντο σχεδὸν ἀδύνατοι. Τοιαῦτα εἶναι πρῶτον ἡ ἐπαναφορὰ τοῦ νοτίου τοίχου εἰς τὴν κάθετον, ἀπὸ τῆς ὁποίας παρουνίσαιεν ἀπόκλησιν 0, 68 μ. Ἡ ἐργασία αὕτη ἐγένετο ἄνευ τῆς καταφάσεως καὶ τῆς ἐκ νέου ἐπανοικοδομήσεως τοῦ τοίχου διὰ τοῦ λεγομένου συστήματος «Treviso», τοῦ ὁποίου τὸ πρῶτον γίνεται χοῆσις εἰς ἀναστηλωτικὰς ἐργασίας. Τὴν ἐργασίαν ταύτην ἐχορηματοδότησεν, ὥς ἐλέγχθη καὶ ἄλλοτε, ἐν πολλοῖς ἡ UNESCO καὶ τὴν διηύθυνεν ὁ γνωστός Ἰταλὸς ἀρχιτέκτων — ἀναστηλωτὴς F. Forlati. Πρὸ τῆς ἐπαναφορᾶς τοῦ τοίχου εἰς τὴν κατακόρυφον αἱ ἐπὶ τῶν παρειῶν του τοιχογραφίαι ἀπεσπάρσθησαν διὰ

τῶν μεθόδων «Strappo» καὶ «Stracco» καὶ οὕτως ἡ δομικὴ ἐργασία ἐγένετο ἐλευθέρως, ἄνευ φόβου καταστροφῆς τῶν τοιχογραφιῶν, αἱ ὁποῖαι ἀργότερον ἐπανετοποθετήθησαν εἰς τὰς θέσεις των. Κατὰ τὰς ὥς ἄνω ἐργασίας ἐνεφανίσθησαν πλεῖσται νεαὶ τοιχογραφίαι, ἀνήκονσαι εἰς τὸν πρῶτον στρώμα (1037 - 1056). Περί τούτων μελέτην πολὺν χρήσιμον, διὰ τὸ νέον ὕλικόν κυρίως, τὸ ὁποῖον περιέχεται ἐν αὐτῇ, ἐδημοσίευσεν ὁ Peter Miljković - Pepek εἰς τὸ Δελτίον τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου τῶν Σκοπίων (Receuil des travaux, Skopja 1955. Publication du Musée Archeologique Skopje, Tome 1 No 3, 37 - 70 μετὰ 21 φωτογραφιῶν ἐντὸς καὶ 31 ἐκτὸς κειμένων καὶ 2 σχεδίων).

Ἔτερον μνημεῖον ἀναστηλωθὲν εἰς τὴν Ἀχρίδα, ἐκτὸς τοῦ Ἀγ. Κλήμεντος, περὶ τοῦ ὁποῖου ἐκτενῶς ἐξ ἄλλης ἀφορμῆς ἀνεφέραμεν εἰς τὸν Γ' τόμον τῶν Μακεδονικῶν (σελ. 433), εἶναι ὁ ναὸς τῶν Ἀγ. Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης, περὶ τῶν ἀξιολόγων τοιχογραφιῶν τοῦ ὁποῖου ἐδημοσίευσεν μελέτην ἡ Mirjana Corović - Ljubinković εἰς Starinar II, 1951, 175-184. Μοῦ δίδεται τώρα ἡ εὐκαιρία νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχὴν τῆς συγγραφέως ἐπὶ τῆς παρατηρήσεώς της εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῆς Πρεσβυτέρας Μαρίας, μητρὸς τοῦ κτήτορος Παρθενίου ἱερομονάχου. Ἡ κ. Mirjana Ljubinković τὸ ἐπίθετον «πρεσβυτέρα» θεωρεῖ ὡς ἱερατικὸν βαθμὸν καὶ σημειοῖ, «Même la mère du donateur Partenie est presbyterienne, cas jusqu' à présent inconnu dans notre histoire de l' Église du Moyen âge». Ἀναμφιβόλως δὲν πρόκειται περὶ πρεσβυτέρας ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ἱερείας, οὐδέποτε ἄλλωστε ἐμφανιζομένης εἰς τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν, — αἱ διακόνισσαι ἦσαν πάντοτε βοηθητικὰ πρόσωπα — ἀλλ' ὡς καὶ μέχρι σήμερον παρ' Ἑλλήσιν, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν συζύγου πρεσβυτέρου, ἱερέως.

3. — Arch. Slobodan M. Nenadovic, Aperçu des travaux du Service des monuments historiques de la R. P. de Serbie (1950-1953).

Ὁ κ. Nenadovic ἐκθέτει τὰς ἐργασίας, τὰς γενομένας ἐπὶ πλείστων ὁσων μνημείων τῆς Σερβίας καὶ ἰδιαίτερος ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας τῆς Παναγίας Ljevska ἐν Πρισρένῃ, περὶ ἧς διελάβομεν εἰς τὸν προηγούμενον τόμον τῶν Μακεδονικῶν (σελ. 440), καὶ τοῦ καθολικοῦ τῆς Παναγίας τῆς Μονῆς τῆς Studenica, περὶ ἧς ἀνωτέρω.

Αὐταὶ εἶναι αἱ σπουδαιότεραι κατὰ τὴν γνώμην μου μελέται, ἀνακρινώσεις καὶ ἐκθέσεις, αἱ περιεχόμεναι εἰς τοὺς παρόντας τόμους, αἵτινες καθιστοῦν τὸ ἀξιόλογον Sbornik τοῦ Γιουγκοσλαβικοῦ Ἰνστιτούτου Προστασίας τῶν Ἱστορικῶν Μνημείων περιοδικὸν διεθνoῦς ἐπιστημονικῆς σημασίας καὶ ἰδιαίτερου κύρους περὶ τὰς ἀναστηλωτικὰς ἐργασίας.

Σ. ΠΕΛΕΚΑΝΙΔΗΣ